

ЕТНІЧНІ КОРДОНИ І ТЕРИТОРІАЛЬНО-АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Після остаточної ліквідації в 1783 р. полково-сотенного устрою як ознак автономності Лівобережна Україна була насильно включена в російську політичну систему. У 80-х роках ХVІІІ ст. українські землі ввійшли до складу новостворених намісництв: Київського, Харківського, Чернігівського і Новгород-Сіверського. Паралельно з намісництвами існував поділ па губернії.

Важливим державним завданням залишалось освоєння Українського Причорномор'я. Південна політика уряду була спрямована на формування таких військово-адміністративних структур, які якнайкраще забезпечили б інтерес централізованого правління і підготували б плацдарм для посиленого впливу в Криму і на Балканах. Стабільні автономістські прагнення українського населення йшли врозрід з великодержавними планами уряду, тому царизм взяв курс на обмеження міграційних потоків українців на південь. З цією метою вживались заходи щодо залучення іноземців (сербів, болгарів, німців, греків) до освоєння південних земель, в результаті чого утворилися особливі адміністративні одиниці – Нова Сербія (1752) з центром у Новомиргороді і Слов'яносербія (1753) з центром у Слов'янську, які підпорядковувались безпосередньо сенатові. Проте сповільнити приплив українського населення на південь не вдалося, генетична пам'ять про свою давню етнічну територію і геополітична ситуація визначили переважно український характер всіх нових адміністративних утворень. У 1764 р. на основі Нової Сербії, Слов'яносербії, Бахмутської провінції і деяких військових округів було утворено Новоросійську губернію, адміністративним центром якої згодом став Кременчук. Східне Причорномор'я увійшло до складу Азовської губернії. Загарбання 1783 р. Криму спричинило нові адміністративно-територіальні зміни на півдні України: землі колишнього Кримського ханства склали нову адміністративну одиницю – Таврійську область з центром у Сімферополі, яка ділилася на шість округ. Давні кримськотатарські центри були позбавлені управлінських функцій, а отже, і нових перспектив розвитку. В 1783 р. на територіальній основі Азовської і Новоросійської губерній утворено Катеринославське намісництво, адміністративним центром якого з 1789 р. став Катеринослав. Намісництво ділилося на 15 повітів (уїздів). Наступним намісництвом на південноукраїнських землях стало Вознесенське, до складу якого входило 12 повітів.

Нові зміни територіально-адміністративного устрою спричинила участь Росії в поділах Польщі. В результаті трьох поділів на українських землях, що в 1796 р. відійшли до Росії, було створено Брацлавське і Волинське намісництва. З 1815 р. до Росії входять Холмщина і Підляшшя, спочатку в складі так званої Конгресівки що зберігала основи польського права і суспільного укладу, а після скасування в 1831 р. польської автономії – в складі трьох губерній – Сідлецької,

Люблінської, Гродненської. За указом від 1796 р. «Про новий поділ держави на губернії і намісництва» останні були ліквідовані і після деяких реорганізацій стабілізувався поділ імперії на губернії і повіти (уїзди). На територіальній основі Катеринославського і Вознесенського намісництв і Таврійської області була утворена Новоросійська губернія (друга), яку в 1802 р. поділили на три губернії – Катеринославську, Миколаївську (з 1903 р. Херсонську) і Таврійську. Харківське намісництво увійшло до складу Слобідсько-Української губернії, Чернігівське – до Малоросійської. У 1802 р. Малоросійську губернію реорганізовано у Чернігівську і Полтавську. На Правобережжі утворено Подільську і Волинську губернії. Групи губерній могли об'єднуватися в генерал-губернаторства, особливо у воєнний час. Так, Київське генерал-губернаторство утворювали Київська, Волинська і Подільська губернії, Новоросійське – Катеринославська, Таврійська Херсонська, Малоросійське – Чернігівська Полтавська, Харківське – Харківська і Воронежська губернії.

Завдяки подвижницькій діяльності П. Чубинського в галузі українознавства, результатом якої став семитомник «Трудов этнографической экспедиции...» (1872 р.), було покладено початок і комплексному науковому дослідженню меж української етнічної території. За основу визначення українсько-білоруського і українсько-польського етнічного кордону було взято мовну і етнографічні ознаки. Російський перепис населення 1897 р. попри свою великодержавну спрямованість фактично підтвердив висновки експедиції П. Чубинського. Для визначення російсько-українського етнічного кордону велике значення мали також праці Д. Багалія і О. Русова. Дослідження показали, що російсько-український етнічний кордон проходив вздовж лінії Мглин – Трубчеськ – Путивль – Білгород – Острогожськ – Новохоперськ, а далі на південь до м. Шахти і Таганрога. На Північному Кавказі кордон переважного розселення обмежувався лінією Новоросійськ – Катеринодар – оз. Манич – північніше р. Сал, а далі простягався долиною Салу і Дону до Азова. Змішане українсько-російсько-кавказьке населення проживало на південь і схід від цієї лінії. Білорусько-український етнічний кордон проходив вздовж лінії Мглин – Лоїв, на північ від лінії Чорнобиль – Овруч, далі на північ до Мозира і на захід по лінії Мозир – Турів – Вигопівське оз. – Пружани – Більськ. Межею українського розселення в Бессарабії, згідно з дослідженнями С. Рудницького, була лінія: Кілійське гирло – оз. Катлабух – гирло р. Ялпуг – північніше Татарбунари – р. Дністер по Дністру до м. Могилев-Подільський на захід до р. Прут і с. Новоселиця. Південними етнічними кордонами виступали узбережжя Чорного і Азійського морів.

Таким чином, українські землі входили до складу таких губерній і областей: Київської, Харківської, Чернігівської, Полтавської, Волинської, Подільської, Катеринославської, Херсонської, Таврійської, Чорноморської, а також, частково, Люблінської, Сідлецької, Гродненської, Кубанської, Мінської губерній, Бессарабської і Війська Донської областей.